

Aleš Debeljak

MOJ GRAD, MOJA KNJIGA

Previše često i previše olako odbacujemo svaki oblik snova kao vežbu iz utopističkog lutanja. Šteta je, ako ne i jadno, jer na taj način upravo cinizam real-politike, podrugljivo opisane kao „umetnost mogućeg“, dobija u modernim društvima nezasluženo odlikovano mesto.

Važnije od onoga što je moguće, naime, jeste ono što bi moglo da se dogodi. Bez snova nema alternativnih svetova, a bez alternativnih svetova naši životi bili bi zastrašujuće prazni i pusti. Kada nemamo poverenja u sopstvene snove da će nas odvesti tamo gde još nismo bili, možda možemo da se prepustimo umetnicima, piscima i pesnicima, pripovedačima o svetu i liricima poruka o duši, koji u svoje knjige uvek, iako tek mucavo i razdrobljeno, uključuju zajedničke slike toga kakvi su bili naši domovi i naše ljubavi, naši gradovi i naše strasti. Uranjajući u umetnički preoblikovano ljudsko iskustvo, ulazimo u mnoge živote, dakle i u one, za koje nam pre susreta sa knjigom ne bi palo na pamet da postoje, a kamoli da mogu da govore o nama samima, o tebi i o meni, o svakome.

Svaki pojedinac, čovek koji u dodiru sa književnim svetovima postaje svestan svoje posebne i jedinstvene egzistencije, jeste moderan izum. Takođe i knjiga. Tektonska pomeranja humanizma i renesanse, protestantizma i kapitalizma, načinila su od knjige središnju osu oko koje se vrte one ideje i pripovesti, kojima moderne ljudske zajednice oblikuju smisao sopstvene egzistencije.

Humanističko oduševljenje iznova otkrivenim grčkim i rimskim piscima ne bi se tako nezaustavljivo raširilo po starom kontinentu da nije bilo Gutenbergove brze štampe: tek je ona knjizi dala krila. Izumi tog, krajem 14. veka u nemačkom Majncu rođenog štampara, o kojem znamo začuđujuće malo osim toga da je nakon izgubljene sudske pravde umro u očajanju i bedi, imali su globalne posledice.

Ako, naime, malo znamo o tom čoveku, onda mnogo znamo o procesima u kojima je njegov kreativni doprinos odigrao suštinsku ulogu. Znamo barem to, da bez njegova četiri pronalaska, dakle, bez legure olova koja se brzo stvrdnjava, pokretnih metalnih kalupa za slova, postojanog mastila koje je bilo moguće obojiti različitim bojama i štamparske prese, uopšte ne bi bilo knjige.

Međutim, odmah treba dodati da je „Gutenbergova galaksija“, galaksija štampane knjige, mogla da zasija punim sjajem između ostalog i zbog toga što je u prethodnom periodu vladala Crna Smrt. Crna Smrt, kako su nazivali epidemiju kuge, sredinom 14. veka je iz mongolskog žarišta na Krimu u roku od jedva tri godine pljusnula do Sicilije i sve do Skandinavije, i bez obzira na materijalni ili jezički, statusni ili verski identitet, uzimala svoj danak. Opustošila je Evropu: komentari istoričara su različiti, mada se većini čini prihvatljivom ocena o smrtnoj žetvi, koja je verovatno pokosila čak trećinu čitavog stanovništva.

Kuga je, međutim, napala samo ljude. Pokretna i nepokretna dobra nije dirala. To znači da su preživeli ostali novac, imanja, kuće, nameštaj, oruđa i... odeća. Pošto čovek načelno

može da nosi samo jedno odelo na sebi, na desetine miliona odevnih predmeta su ostali netaknuti po gradskim palatama i seoskim kućama. Ali ne zadugo. Do kraja 14. veka su se već našli preduzumljivi ljudi, koji su otkrili način kako upotrebiti ogromne količine naizgled neupotrebljivog materijala: od odeće su počeli da prave papir.

I tako je došlo do srećnog spoja između sirovina i tehnologije. Do kraja 15. veka je cena papira, naime, već toliko pala, da je postao primeren za masovnu upotrebu. Tako su postale očigledne i materijalne prednosti papira: za razliku od dotadašnjeg glavnog nosioca svake informacije, pergamenta, odnosno obrađene kože još nerođenih jaganjaca, papir se nije opirao slaganju, stranice su ravno prianjale jedna uz drugu, zahvaljujući tankoći lakše se mogao povezati u čvrstu knjigu, a pre svega, omogućavao je precizniji i vidljiviji trag pera, hmmm, štampanog slova. Gutenberg, naravno, nije sedeo skrštenih ruku: odmah je prepoznao poslovnu mogućnost i za svoju čudesnu štampu Svetog pisma počeo da upotrebljava papir.

Knjiga je ubrzo postala najjeftiniji i najdostupniji oblik prosvetljenja i zabave u moderno doba. Do tada su, naime, samo moćnici mogli da priušte sebi ručno izrađene iluminirane rukopise, a zahvaljujući brznoj štampi knjige su postale dostupne svakom građaninu, bez obzira na dubinu njegovog džepa.

Privatne biblioteke, kakve su počeli da sastavljaju moderni čitaoci, bile su pune zabavljenih, zanemarenih ili zatrtih ideja. Zbog toga su mnogi čitaoci polako i sami postajali pisci. Bilo je sve više pojedinaca koji su pisali, štampali i širili knjige, čime su širili i mogućnosti saznanog i granice doživljenog. Kritički intelekt i imaginacija su pronašli svoj kutak u najprevratničijem od svih modernih zapadnih izuma, u štampanoj knjizi. Knjiga je postala oruđe tokom dramatičnih promena starodavnih navika, vrednosti i ustanova; najpre u Evropi, sa prvom globalizacijom i otkrićem Amerika, a posebno u 19. veku evropskog kolonijalizma, knjiga postaje globalno upotrebljiv i upotrebljavan instrument.

Ni sam nisam nikakav izuzetak. Jedan sam od mnogih koji upotrebljava knjige da bi svio, iako privremeno, boravište u palimpsestu iskustva i reči, činjenica i snova. Listam knjige, ne pijem i ne vozim: radije pušim i letim. Nozdrve mi se već blago šire, pesnička zbirka širi svoje štampane stranice sa kojih se diže miris ispranih stena severnog Jadrana, na trenutak, poput blagog titraja, otkriva se kula tvrđave *Thurn und Taxis*, i znani osećaj predaje mi obliva dušu: kod kuće sam u Trstu!

Iz moždanog tkiva se digne Rajner Marija Rilke, kada je 1912. godine tu pisao prve dve od svojih *Devinskih elegija*, a onda se u zenice već ucrtaju bregovi „grada u zalivu“ iz proze Borisa Pahora, grada koji ispunjavanju fašistički pozivi „eia eia alal“ i mekoća nostalgične „*chiusa tristezza*“ iz pesme *Tri ulice* Umberta Sabe; u meni blisko odjekuju klizeći koraci Nore Džojks, koja tumara kroz jedan od trinaest iznajmljenih stanova kroz koje se vijorilo stvaralačko ludilo njenog muža; čujem vizionarsku argumentaciju neshvaćenog Henrika Tume, koji je pre Prvog svetskog rata hteo da prvi slovenački univerzitet postavi u kosmopolitsko pristanište Trst, a ne u sasvim provincijalnu Ljubljanu; oči ga ne mogu ugledati, a ipak ga vidim, taj elegični mol San Karlo iz pesme Dragutina Ketea, koji je u Trst odlazio ne bi li se rešio tegoba ranjenog srca i potreba nabreklog tela; ne čujem ga, a ipak umišljam da znam da dešifrujem narečje „šavrinki“ iz romana Marjana Tomšiča, narečje kraških seljanki i prodavačica, koje se danas još samo zajedno sa njegovim čitaocima, svake nedelje, kao i u

doba habsburške imperije, spuštaju sa istarskih brda ka pijaci u pristaništu; epitaf na grobu Itala Sveva na groblju Sv. Ane mi kaže da se „smeška prolaznom životu i slavi, koja je kasno krunisala njegovo delo“; Roberto Bobi Bazlen, izdavač i Montaleov mentor me iz zagušljivo tesnih klupa *Biblioteca Civica* očajno opominje da knjige uopšte nije moguće pisati drugačije nego u obliku fusnota pod crtom.

Geografija gradova i pristaništa, ulica i trgova za mene se prekriva književnom topografijom, komadićima beskrajnog mozaika, u kojem su mi cvetajuća vlaga na zidovima gradskih palata pod obroncima Kapuzinerberga i tužni pogled jelena u begu koji zasvetluca kroz morfijumske snove Georga Trakla već sasvim dovoljni da bih nepogrešivo, mada prolazno osetio: kod kuće sam u Salcburgu!

U poslepodnevnoj jari, okružen omamljujućim zadahom siromašnih četvrti Aleksandrije, slutim sudbonosne osmehe mladića, kojima je Konstantin Kavafi sastavio čudesne epitafe u ime fatalizma nikada ostvarenih dodira, a Lorens Darel podigao spomenik „aleksandrijskog kvarteta“, u kojem grad govori kroz mnogobrojne sudbine i ispите vernosti: kod kuće sam u njihovom Levantu!

Međutim, kod kuće sam i na drugom kraju Evrope, tamo, gde lepršavi kišni mantili štite samoću večernjih šetača dok žurno prolaze pored zanatskih radionica Alfame, dok se od ptičjeg izmeta pod nadstrešnicama kolonijalne veličine iscrtava portret Fernanda Pesoe, koji je pomoću pažljivo izabranih homonima, prisvojenih imena izmišljenih pesnika koji jednom dušom pevaju različite pesme, ispisao magični *hommage* svom Lisabonu. Njegov Lisabon je i moj Lisabon!

A Ljubljana, rodni grad? U njega ulazim kroz knjige Lojzeta Kovačiča, koje s ljubavlju, toliko nemilosrdnom koliko istovremeno i neiskvarenom, uspevaju da dočaraju bolesni zadah sitničavog duha i nedužnu divotu osobenjaka, šarm raspadanja i gradskih transformacija, a posebno arhitekturu duha, koji se pomoću tvrdoglavosti i posmatračkog dara uzdiže ka transcendentalnoj istini, u kojoj kroz filigranske opise u svojoj svojoj zastrašujućoj lepoti zasija tetor istorije. Univerzalna sudbina došljaka i begunaca, nomada i raseljenih lica koja lutaju kroz lavirint grada, u Kovačičevoj prozi je izrasla iz individualne priče i od Ljubljane stvara svetski polis, dakle grad koji barem kroz tu ograničenu perspektivu ima autentično mesto među drugim gradovima sveta, u kojima se osećam kao kod svoje kuće.

Berlin Ernesta Piskatora i Marlene Ditrih: *magnetna polja* kosmopolitskog Pariza i egzistencijalističkih napora *do poslednjeg daha*; romani Alberta Moravije i suptilnost duha, koji u *večnom gradu* karnalno otkriva metafizičke tajne rođene iz susreta južnjačkog hedonizma i severnjačke ambicije: tu se osećam kao kod kuće!

Kod kuće sam u Zagrebu, purgerskom Zagrebu koji se neurotično trudi da se neprestano potvrđuje misao njegovog velikog barda, Miroslava Krleže, da srednja Evropa počinje na terasi hotela Esplanade; kod kuće sam u Pragu zagušljivih pivnica Bohumila Hrabala i Kafkine teskobe, Pragu samouverenog baroka i književnih kafea; i u Beogradu, koji svojom glavom nadrealista i Vaska Pope, Danila Kiša i Davida Albaharija seže do kosmopolitskih oblaka, a nogama geografije ostaje usidren pod zanjihanom svetiljkom u balkanskoj krčmi; i u Sarajevu sam kao kod svoje kuće, gde me nadahnjuje njegova neizreciva patnja, ali i inspirativna moralna odlučnost da uprkos varvarstvu srpske opsade pred ravnodušnim zapadnim očima, uporno i svojim stvaralačkim vrhuncima, kakve iznude ekstremne okolnosti,

nastavlja najbolju tradiciju pripovedaka Isaka Samokovlije i treperavih elegija Izeta Sarajlića, lirskih gradskih spevova Abdulaha Sidrana i potresnih svedočenja Dževada Karahasana: tu, u tim gradovima književnih snova, tu sam kao kod svoje kuće!

Verujem da je jezik pesnika i umetnika onaj koji – dok polako, poput kapanja vode, deluje kroz decenije, jezik tog najmoćnijeg svdrla – iz istorije dubi izabrana poglavlja, ne bi li oblikovao takvu sliku *pojedinačnog* grada, u kojem se mogu prepoznati *svi* gradovi. Bastard sam „Gutenbergove galaksije“: neću i ne mogu drugačije, nego da gradim alternativne svetove i gradove, gradim ih od pesama i romana, zahvatam iz mnogih trezora slika i priča, ne uspevajući da tačno odredim gde dokument prelazi u lirsku ispovest, a drhtaj na dnu lobanje prepoznaje teritoriju istraživačke reportaže. Kada uronim među korice dobre knjige, hronološko vreme gubi svoju moć, ispadam iz koloseka svakodnevnog života i predajem se uzbuđljivom doživljaju u kojem postajem svi ljudi.

Cilj knjiga je da ponavljaju, prerađuju i otkrivaju mnoge pripovesti o doživljaju zajednice i pojedinca. One tragaju za istinom o društvenom životu, kritikuju moralne navike i uvode estetske slike o samoći duše, a istovremeno pričaju o čulnoj nužnosti domaćeg mesta.

Verujem u tajna dopisivanja izvan vremenskih okvira i prostorne stiske: sve se negde taloži, sve se registruje, nijedna, čak ni marginalna knjižica, neće biti izgubljena, pamćenje čovečanstva je beskrajno, prestonice se množe kao što se množe knjige i kao što čitaoci rađaju pisce; i iako stanujemo u različitim nesavršenim gradovima, svi krišom slutimo da naši životi mogu biti potpuni samo u traganju za potpunosti.

(Sa slovenačkog prevela **Ana Ristović**)